

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนวัดดอนสมอ อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. บริบทของโรงเรียนวัดดอนสมอ
  2. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมความก้าวร้าว
  3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ซึ่งแต่ละตอนมีรายละเอียด ดังนี้

บริบทโรงเรียนวัดดอนสมอ

1. ที่ตั้งและสภาพการจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนวัดดอนสมอเป็นโรงเรียนขนาดกลาง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอท่าช้าง อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดสิงห์บุรี ห่างจากตัวจังหวัด 22 กิโลเมตร ซึ่งมีการกิจสำคัญในการจัดการศึกษาให้นักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 3 ขวบ จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ให้มีลักษณะเป็นคนดีมีคุณธรรมสามารถอ่านออกเขียนได้ มีครูจำนวน 11 คน มีนักเรียนในความรับผิดชอบทั้งโรงเรียนจำนวน 188 คน แต่ละห้องเรียนมีจำนวนนักเรียนดังตาราง 1

ตาราง 1 จำนวนนักเรียน ครูและห้องเรียนปีการศึกษา 2549

ชั้น	จำนวนนักเรียน		รวม
	ชาย	หญิง	
อนุบาล 3 ขวบ	3	8	11
อนุบาล 1	8	11	19
อนุบาล 2	9	15	24
รวมระดับก่อนประถมศึกษา	20	34	54
ประถมศึกษาปีที่ 1	10	9	19
ประถมศึกษาปีที่ 2	12	8	20
ประถมศึกษาปีที่ 3	15	6	21
ประถมศึกษาปีที่ 4	10	10	20

ตาราง 1 (ต่อ)

ชั้น	จำนวนนักเรียน		รวม
	ชาย	หญิง	
ประถมศึกษาปีที่ 5	17	11	28
ประถมศึกษาปีที่ 6	14	12	26
รวมระดับประถมศึกษา	78	56	134
รวมทั้งโรงเรียน	98	90	188

หมายเหตุ : ช่วงระดับก่อนประถมศึกษา ครู 1 คน : นักเรียน 26 คน ห้องเรียน 1 ห้อง : นักเรียน 17 คน
 ช่วงระดับประถมศึกษา ครู 1 คน : นักเรียน 16 คน ห้องเรียน 1 ห้อง : นักเรียน 21 คน
 ที่มา : (โรงเรียนวัดดอนสมอ, 2549, หน้า 1)

2. สภาพความเป็นอยู่ของนักเรียน

นักเรียนส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตอำเภอท่าช้างผู้ปกครองมีอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพรับจ้างเป็นหลัก ซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานและเวลาจนอาจส่งผลกระทบต่อเวลาที่ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่ตนเองรับผิดชอบอยู่ อีกทั้งผู้ปกครองบางส่วนยังเชื่อว่าหน้าที่การอบรมขัดเกลาพฤติกรรมเด็กเป็นหน้าที่ของครูในสถานศึกษา โรงเรียนวัดดอนสมอเป็นโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับโรงเรียนท่าช้างวิทยาคาร ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานช่วงชั้นที่ 3-4 ใช้ประตูทางเข้าออกของโรงเรียนร่วมกันในระหว่างชั่วโมงเรียนมักมีนักเรียนชายของโรงเรียนท่าช้างวิทยาคารมารวมกลุ่มกันข้างอาคารเรียนของโรงเรียนวัดดอนสมอ ที่น่าสังเกตคือเด็กที่มาร่วมกลุ่มเป็นนักเรียนชาย ซึ่งอยู่ในช่วงวัยรุ่นมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเช่น สูบบุหรี่ ใช้ถ้อยคำหยาบคาย รวบรวมหยอกล้อด้วยการต่อย ทูบตี เตะกัน อีกทั้งยังมีการทำร้ายร่างกายกันระหว่างนักเรียนโรงเรียนท่าช้างกับต่างโรงเรียน บริเวณประตูทางเข้าออกของโรงเรียน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ได้รับความสนใจจากนักเรียนโรงเรียนวัดดอนสมอจำนวนมาก โดยทางหลักจิตวิทยาแล้วถือว่าการกระทำข้างต้นเป็นรูปแบบที่ไม่เหมาะสมสำหรับเด็กที่อยู่ในวัยกำลังเรียนรู้

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมความก้าวร้าว

1. ความหมายและความสำคัญของพฤติกรรมความก้าวร้าว

พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นพฤติกรรมที่มีการแสดงออกที่รุนแรงมากกว่าปกติมีทั้งทางกาย และทางวาจา พฤติกรรมความก้าวร้าวนี้สังคมมักจะติเตียน ทำให้พวกก้าวร้าว

มักจะเกิดการต่อต้านสังคมมีนักจิตวิทยาอีกไม่น้อยที่มีความเห็นว่าความก้าวร้าวจะครอบคลุมถึงพฤติกรรมที่เป็นไปเพื่อให้คนอื่นสิ่งอื่นหรือบางครั้งก็ตัวเองเกิดความเจ็บปวดเกิดความไม่สุขสบายหรือพฤติกรรมที่มุ่งให้เกิดผลในทางลบขึ้นมา ในบางครั้งบางกรณีทำคนอื่นไม่ได้ ความก้าวร้าวก็วกกลับเข้าตนเองทำให้ตนเองเจ็บปวดไม่สุขสบายด้วยฝีมือตนเอง อย่างไรก็ตามส่วนมากมักใช้คำว่า “ความก้าวร้าว” ในความหมายที่เฉพาะเจาะจงเพียงการกระทำใดๆ ก็ตามที่เป็นไปด้วยเจตนาทำร้ายผู้อื่นเสียหาย การกระทำใดๆ ที่แสดงการต่อต้านผู้อื่น รวมทั้งการแสดงความรุนแรงและการต่อต้านสังคมด้วย อर्थัย ชันมณษย์ (2519, หน้า 88)

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์และคนอื่นๆ (2525, หน้า 225) กล่าวว่า พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นพฤติกรรมหรือการตอบสนองทางร่างกายหรือทางวาจาที่มีเจตนาจะทำให้เกิดอันตรายและความเสียหายแก่อินทรีย์หรือทรัพย์สินของผู้อื่น

เพชรสุดา เพชรใส (2522, หน้า 38) กล่าวว่า พฤติกรรมความก้าวร้าว หมายถึง การแสดงออกของความรู้สึกก้าวร้าวที่มีต่อบุคคลอื่นหรือสิ่งของ การแสดงพฤติกรรมออกมาไม่เหมาะสมในลักษณะต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังต่อไปนี้ การแสดงออกทางร่างกาย เช่น การขว้างปา ต่อย ผลัก ทบและรังแกเด็กอื่นๆ รวมทั้งการทำลายสิ่งของ การแสดงออกทางคำพูด เช่น การข่มขู่ โต้เถียงครูและเพื่อน พูดเยาะเย้ยถากถาง ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้เป็นผลมาจากแรงจูงใจใฝ่ก้าวร้าวกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวออกมา

สุชา จันทรเอม (2525, หน้า 97) อธิบายว่า พฤติกรรมความก้าวร้าวจัดเป็นพฤติกรรมของคนที่ขาดความสุขอย่างหนึ่ง อาจแสดงออกทางร่างกายหรือทางวาจาก็ได้ เช่น การทำลายข้าวของ การทำร้ายร่างกาย การดุด่า การพูดหยาบคาย เป็นต้น ความก้าวร้าวเป็นพฤติกรรมที่เด็กเรียนรู้จากสังคมเด็กใช้ป้องกันตัวเองจากการรุกรานของผู้อื่น เช่น เมื่อถูกเพื่อนล้อเลียนเด็กจะชกต่อย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีวิธีเรียกร้องความสนใจจากเพื่อน ๆ อีกด้วยเพื่อให้เพื่อน ๆ เกรงกลัวพฤติกรรมก้าวร้าวนี้สังคมมักจะติเตียนทำให้พวกก้าวร้าวมักจะต่อต้านสังคม

สมพร สุทัศน์ย์ (2529, หน้า 3) ได้ให้ความหมายพฤติกรรมความก้าวร้าว หมายถึง พฤติกรรมที่ทำให้ผู้อื่นไม่พึงพอใจหรือเจ็บปวดทางกาย หรือทางจิตใจ ตลอดจนพฤติกรรมที่ทำให้สิ่งของเสียหายและเป็นพฤติกรรมที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม พฤติกรรมก้าวร้าวดังกล่าวเป็นพฤติกรรมทางกายและทางวาจาที่มีระดับความรุนแรงต่างกัน แต่มีความรุนแรงไม่ถึงขั้นผิดกฎหมาย

เบอร์โควิทซ์ (1964, p. 3) ให้ความหมายของพฤติกรรมก้าวร้าวว่า หมายถึง การกระทำที่รุนแรงผิดปกติ เช่น เขียนกระดาดขแรง ๆ นิ่งแรง ๆ กระแทกหน้าต่างหรือบานประตูแรง ๆ เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเสียหาย มีความมุ่งหมายที่จะทำร้ายหรือทำลายบางสิ่งบางอย่าง

แบนคูรา (1983, p. 2) ได้เสนอว่าการที่เรานั้นจะพิจารณาพฤติกรรมใดๆ เป็นพฤติกรรมความก้าวร้าวหรือไม่นั้นจะมีสิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาอยู่ 2 ประการ คือ

1. เป็นพฤติกรรมที่ทำให้บุคคลได้รับบาดเจ็บได้รับความเสียหายทั้งทางร่างกายและทางจิตใจหรือเป็นพฤติกรรมที่ทำให้ลายทรัพย์สิน การทำให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหายทางร่างกาย อาจทำได้โดยการทำร้ายโดยตรงหรือทำร้ายทางอ้อม โดยทำให้บุคคลอื่นได้รับอันตรายเสียหายจากการกระทำของตนและการทำให้บุคคลได้รับความเสียหายทางจิตใจนั้น อาจทำได้โดยการดูถูกดูหมิ่นทำให้อับอายขายหน้าหรือการใช้อำนาจบังคับจิตใจ

2. เป็นพฤติกรรมที่ได้รับการตัดสินจากสังคมว่าพฤติกรรมนั้นเป็นพฤติกรรมความก้าวร้าวเพราะมีพฤติกรรมบางพฤติกรรมที่ทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บหรือทำลายทรัพย์สิน โดยผู้กระทำได้ทำตามบทบาทหน้าที่ในสังคมหรืออาจทำโดยไม่มีเจตนาหรือมีข้อยกเว้นอื่น ๆ ที่สังคมกำหนดไว้ให้กระทำได้ ตัวอย่างเช่น หมอฟันทำฟันให้คนไข้ได้รับความเจ็บปวด ถือว่าเป็นการกระทำตามบทบาทหน้าที่ในสังคมและในทางตรงกันข้ามมีพฤติกรรมบางพฤติกรรมที่ได้รับการตัดสินจากสังคมว่าเป็นพฤติกรรมความก้าวร้าวได้แม้จะไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บหรือยังไม่มีทรัพย์สินเสียหาย เช่น คนที่มีเจตนาฆ่าผู้อื่นหรือทำร้าย แต่ไม่สำเร็จ เป็นต้น นอกจากนั้นพฤติกรรมเดียวกัน อาจได้รับการตัดสินต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายด้าน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจ สภาพครอบครัวและเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของผู้กระทำด้วย

สัมฤทธิ์ แก้วพลศรี (2534, หน้า 11) สรุปว่า ความก้าวร้าวเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของบุคคลที่แสดงการกระทำในลักษณะที่รุนแรงผิดปกติ เพื่อตอบสนองหรือปลดปล่อยความเครียด ความคับข้องใจ ความโกรธ และความรู้สึกที่ไม่ดีต่างๆ ออกมา ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดผลเสียทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นได้ ซึ่งการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวดังกล่าวเป็นปฏิบัติการโต้ตอบระหว่างการเรียนรู้และแรงจูงใจที่มีจะแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าว ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกทางร่างกายและทางวาจาจะเป็นการจัดความคับข้องใจหรือความรู้สึกโกรธต่างๆ ที่เกิดขึ้นไปสู่ผู้อื่น

ปราณี จันทรหอม (2541, หน้า 9) กล่าวว่า พฤติกรรมก้าวร้าวหมายถึงการกระทำที่มีความรุนแรงกว่าปกติ มีผลทำให้ผู้อื่นหรือตนเองเจ็บปวด เกิดความเสียหาย ทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา การแสดงออกของความก้าวร้าวมีได้หลายทาง คือ

1. ทางวาจาหรือคำพูด เช่น การพูดคำ พุดกรรโชก ข่มขู่ เป็นต้น
2. ทางการกระทำของร่างกาย เช่น การต่อสู้ ชกต่อย การตีฟันฟันแทง การข่มขืน เป็นต้น
3. การกระทำให้เกิดความสูญเสียทรัพย์สินสมบัติ เช่น การทำลายข้าวของให้เสียหาย ทบให้แตก จุดไฟเผา วางระเบิด เป็นต้น

4. การนินทาว่าร้าย เพื่อให้เกิดความเจ็บ อับอาย และเสียชื่อเสียง

บัลส์ (อ้างใน พรทิพย์ ทรัพย์สิน, 2532) อธิบายความหมายของความก้าวร้าวว่า ความก้าวร้าวเป็นการตอบสนองต่อสิ่งที่มากระตุ้น ในรูปของการกระทำอย่างทันที โดยมีเจตนาจะทำให้ผู้อื่นเจ็บปวด และความก้าวร้าวแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. ความก้าวร้าวทางกาย (physical aggression) เป็นความก้าวร้าวที่แสดงออกโดยการใช้อวัยวะทางกาย เช่น แขน ขา ฟันหรืออวัยวะทางกาย เป็นต้น และรวมกับอาวุธ เช่น มีด ปืน เป็นต้น เพื่อให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด

2. ความก้าวร้าวทางวาจา (verbal aggression) เป็นการตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นโดยใช้ถ้อยคำที่มีให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด ซึ่งจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

2.1 การปฏิเสธ ในการปฏิเสธมักจะแสดงท่าทางประกอบด้วย ได้แก่ การหลบหน้า แสดงท่าทางรังเกียจไม่ยอมเข้ากลุ่ม ส่วนคำพูดที่ใช้ในการปฏิเสธ ได้แก่ การพูดตรงๆ เช่น “ออกไปเดี๋ยวนี้” หรือการพูดให้ร้าย เช่น “ฉันไม่ชอบคุณ” เป็นต้น ร่วมกับการแสดงอารมณ์เพื่อทำร้ายความรู้สึกคนอื่น

2.2 การบังคับ การพูดบังคับเป็นลักษณะของการทำให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด สำหรับการบังคับนี้ บุคคลเรียนรู้การบังคับจากการสังเกตหรือการเลียนแบบจากการกระทำของบุคคลอื่น เช่น บิดา มารดา ครู ผู้ปกครอง เป็นต้น

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับพฤติกรรมความก้าวร้าว ซึ่งพอสรุปได้ว่า พฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นการกระทำที่รุนแรงมากกว่าปกติ โดยมุ่งทำลายตนเอง ผู้อื่นให้ได้รับความเจ็บปวดหรือทรัพย์สินเสียหายอาจเป็นการกระทำที่กระทำทางกายและทางวาจา โดยทำให้ผู้อื่นบาดเจ็บทางกายและจิตใจเป็นพฤติกรรมที่มีการติดต่อกับผู้อื่นอย่างไม่เหมาะสมกับกาลเทศะทำให้ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น ความก้าวร้าวอาจแสดงออกได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อระบายความตึงเครียด ความคับข้องใจ โดยมีระดับความรุนแรงที่แตกต่างกัน ซึ่งพฤติกรรมความก้าวร้าวเป็นพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากบรรทัดฐานทางสังคม ก่อให้เกิดผลเสียหายทั้งต่อผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ

2. ประเภทของพฤติกรรมความก้าวร้าว

เบอร์โกวิทซ์ (อ้างใน สานิต รัตตัญญู, 2533) แบ่งพฤติกรรมความก้าวร้าวเป็น 2 ชนิด คือ

2.1. พฤติกรรมก้าวร้าวที่เป็นเครื่องมือไปสู่เป้าหมาย (instrumental aggression) เป็นพฤติกรรมที่ไม่มีเจตนาร้ายแม้จะทำให้บุคคลหรือสิ่งของเสียหาย บุคคลจะแสดงพฤติกรรมเพื่อผลบางอย่าง ได้แก่ เพื่อระบายความข้องใจ เพื่อรางวัลหรือเพื่อเรียกร้องความสนใจ พฤติกรรมเช่นนี้จะเปลี่ยนไปตามสภาพการจัดสิ่งแวดล้อมของรางวัลและการลงโทษ

2. พฤติกรรมก้าวร้าวที่เกิดจากความโกรธ (angry-aggression หรือ hostility aggression) เป็นพฤติกรรมที่ต้องการให้บุคคลหรือสิ่งของได้รับอันตรายตัวกำหนดพฤติกรรมชนิดนี้ คือ การได้รับโทษในอดีตและการถูกทำลายศักดิ์ศรีในปัจจุบัน

บาท (อ้างใน อุสา ศิริโรธรม์สกุล, 2527) ได้แบ่งพฤติกรรมออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. hostility-type aggression (H-type) เป็นลักษณะก้าวร้าวที่แสดงความโกรธออกมา อันเนื่องมาจากเกิดความคับข้องใจ (frustration) ในการแก้ปัญหาและมีเจตนาที่จะทำให้ผู้อื่นได้รับอันตราย บาดเจ็บหรือได้รับการหมิ่นประมาท

2. impact-type aggression (I-type) เป็นลักษณะการแสดงออกถึงความต้องการที่แท้จริง เพื่อให้ให้อีกฝ่ายหนึ่งได้มีการปรับปรุงพฤติกรรมของเขา แต่ก็นับว่าทำให้มีผลกระทบกระเทือนต่อสัมพันธภาพที่เคยมีต่อกันทั้งคู่ที่วัตถุประสงค์จริงๆ แล้วไม่ต้องการที่จะทำลายหรือทำร้ายผู้อื่น

บัส (1978, หน้า 340) ได้กล่าวถึงลักษณะพฤติกรรมก้าวร้าวของมนุษย์ว่าแตกต่างจากสัตว์เพราะสัตว์นั้นจะทำร้ายศัตรูด้วยส่วนต่างๆ ของร่างกายที่สัตว์นั้นมี เช่น เขี้ยว เล็บ ฟัน เขา เป็นต้น แต่ในมนุษย์มิได้จำกัดเพียงอวัยวะในร่างกายเท่านั้นทั้งยังไม่จำกัดเรื่องเวลา สถานที่และอาวุธที่จะใช้ โดยเฉพาะคำพูดของมนุษย์นั้นร้ายกาจยิ่งกว่าเขี้ยวของงูพิษ เพราะสามารถใช้ได้ทั้งคำว่า นินทา ให้ร้าย หลอกลวงหรือบางครั้งพฤติกรรมก้าวร้าวของมนุษย์อาจใช้วิธีการหลบเลี่ยงป้ายเบี่ยงหรือตีอ้อมนึ่งเฉยก็ได้ ซึ่งรูปแบบต่างๆ ของพฤติกรรมก้าวร้าวสามารถแบ่งได้เป็น 8 ลักษณะ โดยการเชื่อมโยงจากลักษณะที่ตรงกันข้าม 3 คู่ ซึ่งได้แก่

- คู่แรกแสดงออกทางกายหรือทางวาจา
- คู่ที่สองแสดงการโต้ตอบหรือไม่ตอบโต้
- คู่ที่สามแสดงออกทางตรงหรือทางอ้อม

ตาราง 2 รูปแบบต่างๆ ของความก้าวร้าวของมนุษย์

	มีการตอบโต้		ไม่มีการโต้ตอบ	
	ทางตรง	ทางอ้อม	ทางตรง	ทางอ้อม
ทางกาย	ชก ต่อย ดบ ตี ฯลฯ	หลอกลวงให้ใจ หรือให้อับอาย	ตีอ้อมนึ่งเฉย ไม่ยอมทำตาม	หาเหตุผลเพื่อ หลีกเสี่ยง
ทางวาจา	ดูถูก ต่ำเหยียดหยาม	อาฆาต นินทา ให้ร้าย	ออกเสียงแต่ไม่ เป็นคำพูด	ไม่ยอมออกเสียงใด ๆ

ลักษณะของการแสดงพฤติกรรมความก้าวร้าวในทางอ้อม ได้แก่ การพูดให้ร้ายป้ายสี หรือพูดเรื่องราวที่น่ารังเกียจเกี่ยวกับฝ่ายตรงกันข้าม การพุดยุแหย่ให้เกิดความแตกร้าง หรือถ้าเป็นการกระทำทางกาย ได้แก่ การทำลายทรัพย์สินของฝ่ายตรงข้าม ซึ่งวิธีการกระทำโดยอ้อมนี้ อาจทำให้ผู้ที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวได้รับความพอใจน้อยกว่า แต่ก็ยังดีกว่าการกระทำตรงๆ โดยซึ่งๆ หน้าเพราะอาจถูกตอบโต้หรือตามล้างแค้นได้ พฤติกรรมก้าวร้าวที่ให้โทษน้อย

ที่สุด ได้แก่ ความก้าวร้าวที่ไม่แสดงอาการตอบโต้ฝ่ายตรงข้าม โดยใช้วิธีการนิ่งเฉยหรือตื้อตึง ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะสร้างปัญหาให้ฝ่ายตรงข้ามเพียงว่าฝ่ายตรงข้ามไม่ทราบว่าจะตอบโต้หรือไม่ อย่างไรก็ตามตนเองพฤติกรรมก้าวร้าวจึงมีความรุนแรงในระดับที่ต่างกันเด็กที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวโดยตรงมักจะมาจากครอบครัวชั้นสามัญหรือในสังคมต่ำๆ ตรงข้ามกับเด็กที่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวทางอ้อม คือ เด็กที่มาจากชนชั้นกลางหรือสังคมผู้ดี สมชาย ธีญชนกุล (2526, หน้า 171)

อรัย ซึ่มนุษย์ (2519, หน้า95) ได้แบ่งการแสดงออกของความก้าวร้าว ออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ

1. ความก้าวร้าวที่มีต่อสิ่งภายนอกมักจะ ได้แก่ การทำร้ายผู้อื่นหรือสิ่งของ ซึ่งอาจมีตั้งแต่การชกปา ทำลายของไปจนกระทั่งถึงการปล้นฆ่า เป็นต้น โดยเฉพาะการทำผู้อื่น ซึ่งเป็น การแสดงออกของความก้าวร้าวที่รุนแรง นักจิตวิทยาพบว่า พฤติกรรมเช่นนี้จะมีในเพศชาย มากกว่าเพศหญิงถึงเจ็ดเท่าตัว

2. ความก้าวร้าวที่มีต่อตนเองจัดเป็นความก้าวร้าวอีกประเภทหนึ่งที่เป้าหมายของการกระทำคือตนเองอาจจะมีได้หลายระดับเช่นเดียวกันกล่าวคืออาจมีตั้งแต่ไม่รุนแรง ได้แก่ ชอบ ทำลายตนเอง ได้แก่พวก masochism (พยายามลงโทษตัวเองอยู่ตลอดเวลาหรือมีความสุขที่ตนเองทุกข์ทรมาน) จนกระทั่งถึงขั้นรุนแรง ได้แก่ ฆ่าตัวตาย (suicide) ซึ่งจากการศึกษาของ เดอร์ไคม์ (durkheim) พบว่าการฆ่าตัวตายของคนส่วนใหญ่จะมี 3 ลักษณะคือ

2.1 egoistic suicide บุคคลประเภทนี้มักประสบปัญหาในการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เขาอยู่ไม่ได้ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ต่อไปอย่างมีความสุขได้จึงเลือกที่จะไม่มีชีวิตอีกต่อไป

2.2 altruistic suicide ประเภทนี้ ได้แก่บุคคลจำพวกวีรบุรุษของชาติที่พลีชีพเพื่อชาติ หรือเพื่อความสุขส่วนรวม

2.3 anomie suicide คือ บุคคลที่คิดจะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้คนอื่นหรือกลุ่มชนหนึ่งๆ และปรากฏว่าต่อมาสิ่งที่ตนยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจไว้นั้นเกิดความเปลี่ยนแปลงหรือสูญสลาย ทำให้ตนรู้สึกขาดที่พึ่งทางใจลงไปจึงไม่ต้องการดำรงชีวิตอยู่เช่นกัน

ประสาร ทิพย์ชารา (2521, หน้า 63) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับความก้าวร้าวว่า เป็นการปรับตัวประเภทต่อสู้ ที่ไม่คำนึงถึงอุปสรรคที่ขวางกัน หรือไม่คำนึงถึงว่าสังคมจะยอมรับหรือไม่บางทีก็เป็นการประชดประชันสังคมใช้พลังกำลังที่มีอยู่ทุ่มเทเพื่อเอาชนะอุปสรรคที่ขวาง กันความก้าวร้าวแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความก้าวร้าวทางกาย (physical aggression) ได้แก่ การทะเลาะ ชกต่อย อาละวาด ลักขโมย บางคนโกรธใครแล้วก็ชกต่อย ทำร้ายร่างกายหรือทำร้ายลับหลัง บุคคลที่มี พฤติกรรมก้าวร้าวนับว่าเป็นภัยสังคมอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นบุคคลอันธพาลป่าเถื่อน เด็กที่มีนิสัยอันธพาลมักมีสาเหตุมาจากความไม่สมหวังทางจิตใจ ถูกพ่อ แม่ทิ้งขวาง ขาดความอบอุ่น เอาชนะอุปสรรคไม่ได้

2. ความก้าวร้าวทางวาจา (verbal aggression) เป็นพฤติกรรมเช่นเดียวกับความก้าวร้าวทางกาย แต่ไม่รุนแรงมากนัก เป็นแต่เพียงการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง ใช้วาจาหยาบคาย ขาดคุณสมบัติผู้ดี ชอบตั้งวงนินทาชาวบ้าน นำข้อบกพร่องของผู้อื่นมาวิจารณ์เป็นเรื่องขบขัน

นอกจากนี้ประสาร ทิพย์ธารา (2521, หน้า 99) ยังได้กล่าวถึงอาการที่แสดงออกของเด็กก้าวร้าวไว้ดังนี้

1. ชอบก่อเรื่องทำความยุ่งยากแก่ผู้อื่น
2. ต้องการแสดงออกในแบบฉบับของตนเองหรือต้องการรอดตนเอง
3. ชอบตำหนิติเตียนและกล่าวโทษผู้อื่น
4. ชอบทุบตี และรังแกผู้อื่น
5. ชอบทะเลาะวิวาท
6. ชอบทำลายความสงบของชั้นเรียน และก่อกวนการเรียนการสอนของครู
7. มักชอบขโมยและพุดปิด
8. มักทำลายข้าวของที่เป็นทรัพย์สินส่วนตัวหรือส่วนรวมให้เสียหาย
9. มักมีอาการขุ่นเคือง หน้าบึ้งอยู่เสมอ ชอบทำทาย และมีนิสัยหยาบคาย
10. มักพูดจาอวดดี และแสดงความไม่เคารพผู้ใหญ่

นอกจากนี้นักจิตวิทยาคนอื่น ๆ เช่น เมนนิงเจอร์ (Menninger) มีความเห็นว่า ผู้ที่กระทำอัตวินิบาตกรรมคือบุคคลที่มีความปรารถนาในการทำลาย แต่เลือกเอาตนเองเป็นเหยื่อสังหารเขากล่าวว่าบุคคลทุกคนมีความรู้สึกในการทำลายตนเองในระดับที่ต่างกัน เขาเชื่อว่าการตีแม่เหล็ก การสูบบุหรี่ ภัยพิบัติ ฯลฯ เป็นการทำลายตนเองในระดับต่างๆ กันทั้งสิ้น แต่เหตุผลที่คนเราเลือกเอาการฆ่าตัวตายแทนที่จะเป็นการทำลายตนเองในลักษณะอื่นนั้น เนื่องจากการฆ่าตัวตายมีความรวดเร็วทันใจยิ่งกว่าวิธีการอื่นๆ และธรรมชาติของบุคคลที่มีความกดดันถึงขีดสุดก็จะมีไม่มีความอดทนที่จะใช้วิธีคิดหาวิธีการอื่นได้ ออร์ทัย ซีนมนุษย์ (2519, หน้า 96)

นพมาศ ธีรเวคิน (2534, หน้า 103) ได้แบ่งความก้าวร้าวออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ความก้าวร้าวที่มุ่งร้าย (hostile aggression) เป็นความก้าวร้าวในรูปแบบที่เด่นชัดในแง่ที่ว่าความต้องการที่จะทำร้ายเขานั้นเป็นเป้าหมายขั้นต้น ซึ่งปกติเกิดจากความเกลียดชังหรือความเหยียดหยามที่ผู้ก้าวร้าวมีต่อเป้าหมายของตน

2. ความก้าวร้าวเพื่อเป้าหมายบางประการ (instrumental aggression) เป็นความก้าวร้าวที่เกี่ยวข้องกับการทำร้ายเช่นเดียวกัน แต่เป้าหมายข้างต้นก็คือ การป้องกันตนเองหรือทำเพื่อเป้าหมายอื่นบางประการความก้าวร้าวที่ถือว่าผิดและชั่วร้าย คือ ความก้าวร้าวที่มุ่งที่จะทำร้ายอย่างเดียว โดยไม่มีเป้าหมายอื่นที่ติงมาอย่างไรก็ตามความก้าวร้าวนั้นล้วนแล้วแต่จะสร้างความเสียหายได้ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด

3. สาเหตุของพฤติกรรมความก้าวร้าว

ความก้าวร้าวขึ้นด้วยปัจจัยหลายอย่าง บางปัจจัยอาจมีผลต่อการเกิดปัจจัยอื่น หรือการส่งเสริมปัจจัยอื่นให้มีอิทธิพลรุนแรงมากขึ้นจึงได้มีผู้ทำการศึกษาสาเหตุของพฤติกรรมก้าวร้าวหลายอย่าง ดังนี้

สมพร สุทัศน์ (2526, หน้า 45) ได้กล่าวว่า ความก้าวร้าวของเด็กว่ามีสาเหตุมาจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. เป็นเด็กที่พ่อแม่ไม่ต้องการถูกทอดทิ้งทำให้เด็กรู้สึกหวาดกลัวและในที่สุดก็ จะเกิดความรู้สึกเคียดแค้นชิงชัง
2. เป็นเด็กที่ถูกกลั่นแกล้งหรือโดนรังแกมาก่อน
3. เด็กขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่และคนข้างเคียง
4. พ่อแม่เข้มงวดกวดขันและเจ้าอารมณ์ใช้อำนาจข่มขู่เด็กมากเกินไปทำให้เด็กกลัว และเก็บกดอารมณ์ไว้

5. เป็นเด็กที่มาจากครอบครัวที่พ่อแม่ พี่น้องแตกสามัคคีกัน
6. ครูชอบใช้อำนาจเกินเหตุกับเด็ก
7. ครูไม่มีความยุติธรรมต่อเด็ก
8. เกิดจากการรบกวนหรือการต่อสู้
9. เกิดจากสัญชาตญาณทางการทำลาย
10. เกิดจากความไม่แน่ใจในเรื่องราวต่างๆ เข้าใจเรื่องราวไม่แจ่มชัดจึงเกิดความคับข้องใจ

ซึ่งนำไปสู่ความก้าวร้าวได้

11. เด็กมีนิสัยขี้ลาดไม้อินนักสู้
  12. มีปมด้อยจึงทำสิ่งต่างๆ เพื่อสร้างปมเด่น
  13. พ่อแม่รักตามใจ สนับสนุน ส่งเสริมให้มีพฤติกรรมก้าวร้าวรังแกผู้อื่น
- วรรณ ช่องดารากุล (2533, หน้า 10) ได้สรุปสาเหตุของความก้าวร้าวของวัยรุ่นใน มุมมองที่แตกต่างออกไป ดังนี้

1. เข้าใจว่าตนเองขาดความรัก ความอบอุ่นของครอบครัว บิดา มารดาขาดความ ยุติธรรม ถูกว่ากล่าวตักเตือนด้วยคำพูดหยาบคาย ถูกลงโทษอย่างรุนแรงเกินสมควร
2. ถูกขัดขวางความต้องการที่จะต้องการที่จะให้เป็นที่ยอมรับ ไม่ได้รับอิสระในการ ตัดสินใจหรือถูกห้ามไม่ให้ทำในสิ่งที่ตนคิดว่าตนทำได้
3. ความผิดหวัง ความกังวลเกี่ยวกับฐานะทางบ้าน ปมด้อย การทำงานผิดพลาดหรือ ความเปลี่ยนแปลงของร่างกาย
4. เรียกร้องความสนใจ ความรัก จากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูและเพื่อน
5. ต้องการให้ตนเองเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

นอกจากนี้นักจิตวิทยาได้ศึกษาถึงสถานการณ์ที่มีอิทธิพลต่อความก้าวร้าว ซึ่งได้แก่

1. ความคับข้องใจ ซึ่งหมายถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นเนื่องจากบุคคลถูกขัดขวางทำให้ไม่บรรลุเป้าหมาย เช่น ทำงานไม่สำเร็จ เสียโอกาสทำคะแนนในวิชาที่ตนหวังไว้ เสียโอกาสที่จะชนะการแข่งขันถูกขัดขวางไม่ให้ทำอย่างที่คาดหวัง เป็นต้น

2. การถูกรุกรานทางกาย ทางวาจา จะทำให้ผู้อื่นเกิดความกดดันภายในและโต้ตอบกลับด้วยความรุนแรง

3. การได้เห็นผู้อื่นแสดงพฤติกรรมหรือความคาดเดาว่าผู้อื่นจะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว

4. สื่อมวลชน ทางวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ หนังสือพิมพ์ วารสาร ฯลฯ ซึ่งเสนอข่าวสารหรือตัวอย่างของความก้าวร้าว

5. แอลกอฮอล์และสิ่งเสพติด จากผลการศึกษาเชิงทดลองและศึกษาสถิติของคดีต่างๆ พบว่า แอลกอฮอล์และสิ่งเสพติดมีความสัมพันธ์กับสาเหตุของคดี

โกลด์สไตน์ (อ้างใน เย็น ชีรพิพัฒนชัย, 2541) ได้สรุปองค์ประกอบที่สำคัญเกี่ยวกับความก้าวร้าวตามแนวของนิวแมน (Newman) ดังนี้

1. อุปนิสัยของบุคคลที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวอยู่แล้ว มักขาดสติยังคิดที่จะควบคุมการกระทำของตนเอง ทำให้เป็นคนหุนหันพลันแล่น มีจริยธรรมต่ำ ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนในชีวิต ชอบอ้างเหตุผลและโทษผู้อื่นเสมอ เป็นคนที่เคยได้รับรางวัลเมื่อเคยแสดงออกถึงความก้าวร้าว

2. สิ่งแวดล้อมที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวเป็นสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกให้กระทำความก้าวร้าวอยู่เสมอๆ มีพ่อ แม่หรือผู้ปกครองที่เป็นแบบที่ก้าวร้าวแก่เด็ก

ดังนั้นพฤติกรรมความก้าวร้าวที่เกิดขึ้นเป็นส่วนใหญ่เกิดมาจากสาเหตุที่สำคัญคือ สัญชาตญาณของบุคคล บุคลิกภาพส่วนตัว การถูกข่มขู่ การอบรมเลี้ยงดู และสิ่งแวดล้อมในสังคม อันได้แก่ ตัวแบบความก้าวร้าว สื่อต่างๆ ลักษณะของครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวที่มีความแตกแยก และครอบครัวที่ขาดความรักความอบอุ่น เป็นต้น

สุชา จันทน์เอน (2541, หน้า 139) พอลจะรวบรวมสรุปสาเหตุของความก้าวร้าวของวัยรุ่นได้ดังนี้

1. เด็กอาจมาจากครอบครัวที่ยากจน บ้านแตก ขาดการดูแล เด็กไม่ได้รับการพักผ่อนหย่อนใจในทางที่ถูกต้องมากกว่า

2. เนื่องจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองรักและตามใจลูกมากเกินไป ทำให้เด็กหวังและต้องการจะได้สิ่งต่างๆ จากเพื่อนที่ตามใจตนเอง เช่นเดียวกับที่ได้รับจากพ่อแม่

3. เนื่องจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองบังคับเข้มงวดมากเกินไป ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจแล้วแสดงออกกับเพื่อนๆ หรือผู้อื่น

4. เด็กรู้สึกขาดความรัก ความอบอุ่นจากพ่อแม่ ทำให้ไม่มีความสุข
5. เนื่องจากเด็กไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ ทำให้คิดว่าผู้อื่นไม่เป็นมิตรที่ติดกับตน
6. เด็กไม่ชอบครู แต่ไม่กล้าแสดงออกถึงความรู้สึกขัดแย้งนั้น และเก็บความรู้สึกนั้น มาแสดงกับเด็กคนอื่น ๆ

4. การวัดพฤติกรรมความก้าวร้าว

ในการวัดพฤติกรรมความก้าวร้าว นั้น ได้มีผู้สร้างแบบสอบถามวัดพฤติกรรมความก้าวร้าวไว้มากมาย แต่แบบทดสอบที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในทางจิตวิทยาก็คือแบบสอบถามวัดการมุ่งร้ายหรือความก้าวร้าวของบัสส์และเดอริก (Carlson and Elaine. 1992:367;citing Buss and Durkey .1961:171) โดยใช้ชื่อว่าแบบสอบถามวัดการมุ่งร้าย (Buss Durkey Hostility Inventory:BDHI) ซึ่งสร้างขึ้นในปี ค.ศ.1961 แบบสอบถามมีลักษณะเป็นแบบถูกผิด จำนวน 75 ข้อ ซึ่งพิจารณาตามลักษณะการแสดงออก โดยแบ่งออกเป็น 7 ด้าน ดังนี้

1. การโกรธเคือง (resentment) เป็นการวัดการแสดงออกด้านความอิจฉาริษยาและความเกลียดชังผู้อื่น โดยแสดงความรู้สึกโกรธอย่างรุนแรงหรือมีความคิดที่จะทำร้ายผู้อื่น
2. การมีอารมณ์ฉุนเฉียวหรือหงุดหงิด (irritability) เป็นการวัดความพร้อมที่จะแสดงสิ่งที่ทำตนโกรธออกมาให้น้อยที่สุด ซึ่งรวมทั้งการโมโหง่าย หงุดหงิด ความขุ่นเคืองใจหรือรู้สึกเจ็บใจ และการแสดงความหยาบคายต่างๆ
3. ความเคลือบแคลงสงสัย (suspicion) เป็นการวัดลักษณะของการแสดงความมุ่งร้ายที่มีต่อผู้อื่น โดยเป็นการแสดงความไม่ไว้วางใจผู้อื่นที่ตนคิดว่าที่จะทำร้ายตนเอง
4. การปฏิเสธ (negativism) เป็นการวัดการแสดงการปฏิเสธที่จะยินยอมหรือให้ความร่วมมือ โดยแสดงการขัดขืนต่อข้อบังคับหรือข้อตกลงต่างๆ
5. ความก้าวร้าวทางวาจา (verbal aggression) เป็นการวัดการแสดงความก้าวร้าวทางวาจาทั้งในรูปของวิธีการพูดและคำตอบที่ใช้ ได้แก่ การโต้เถียง การตะโกน การกรีดร้อง การข่มขู่ การสาปแช่ง และการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง
6. การแสดงความก้าวร้าวทางอ้อม (indirect aggression) เป็นการวัดการแสดงความก้าวร้าวทางอ้อมหรือการไม่แสดงออกโดยตรง ซึ่งได้แก่ การนินทาแบบใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่น การปฏิเสธ การระงับอารมณ์เอาไว้ภายในใจมีเจตนาร้ายแก่ผู้อื่น รวมทั้งความก้าวร้าวที่ไม่แสดงออกโดยตรงต่อผู้อื่น เช่น การทำลายวัตถุหรือสิ่งของของผู้อื่นแทน การปิดประตูดัง เป็นต้น
7. การใช้กำลัง (assault) เป็นการวัดการแสดงความรุนแรงทางร่างกายโดยตรงกับผู้อื่นโดยรวมถึงการทำร้ายผู้อื่น การทำลายสิ่งของ และการต่อสู้เพื่อป้องกันตัวจากการถูกทำร้าย

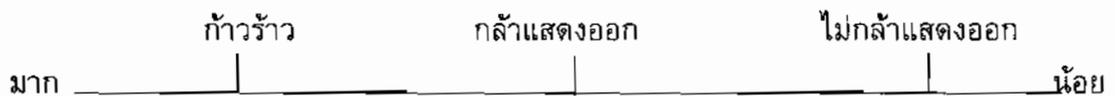
5. การเปรียบเทียบระหว่างพฤติกรรมก้าวร้าวพฤติกรรมกล้าแสดงออกและพฤติกรรมไม่กล้าแสดงออก

วัยรุ่นเป็นวัยที่ชอบแสดงออกเพื่อให้บุคคลต่าง ๆ ยอมรับในความคิดและการกระทำของตนเอง จนบางคนอาจมองว่าพฤติกรรมที่วัยรุ่นกล้าแสดงออกมานั้น เป็นพฤติกรรมที่ก้าวร้าวได้ ซึ่งฟลาวเวอร์และโบแรม (อ้างใน พรสุตา ดิษยวรรณนะ, 2534) ได้ให้ความเห็นว่าพฤติกรรมกล้าแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่อยู่กึ่งกลางระหว่างพฤติกรรมไม่กล้าแสดงออกและพฤติกรรมก้าวร้าว ซึ่งสามารถเขียนในรูปความสัมพันธ์แบบมิติเดียวดังนี้

ภาพ 2 ความสัมพันธ์แบบมิติเดียวของพฤติกรรมการแสดงออก

ดิจีโอวานนิ (อ้างใน พรสุตา ดิษยวรรณนะ, 2534) ได้กล่าวถึงข้อเสียของการแบ่งพฤติกรรมการแสดงออกในลักษณะดังกล่าวว่าเป็นการแบ่งตามระดับการบรรลุจุดหมายที่ผู้แสดงพฤติกรรมตั้งไว้ (ภาพ 2) กล่าวคือ ผู้ที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวจะบรรลุจุดหมายที่ตนตั้งไว้มากที่สุด รองลงมา คือ ผู้ที่มีพฤติกรรมกล้าแสดงออกและผู้ที่ไม่กล้าแสดงออกจะบรรลุจุดหมายน้อยที่สุดเขายังชี้ให้เห็นว่าถ้าการพิจารณาพฤติกรรมการแสดงออกเน้นที่ระดับความถูกต้องของพฤติกรรม (ภาพ 3) ลักษณะการเรียงพฤติกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ พฤติกรรมกล้าแสดงออกจะมีระดับความถูกต้องมากที่สุด รองลงมาคือพฤติกรรมไม่กล้าแสดงออกและพฤติกรรมก้าวร้าวจะมีระดับความถูกต้องน้อยที่สุดดังภาพประกอบต่อไปนี้

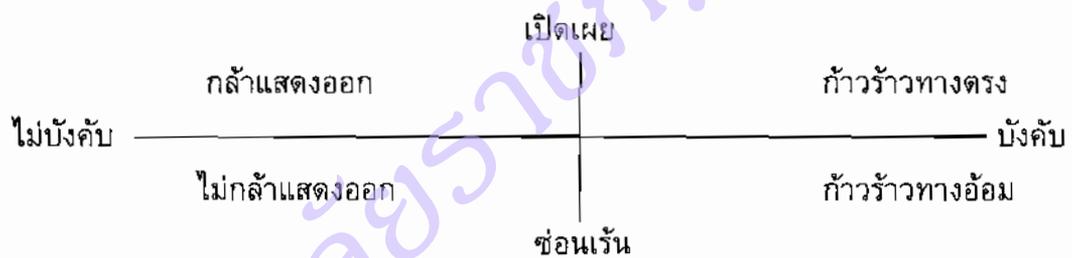

ภาพ 3 ลำดับพฤติกรรมแสดงออกตามระดับการบรรลุจุดหมายของผู้แสดงพฤติกรรม

ภาพ 4 ลำดับพฤติกรรมการแสดงออกตามระดับความถูกต้องของสังคม

จากความสับสนในการแบ่งพฤติกรรมการแสดงออกดังกล่าว ดิจิโอวานนี (De Giovanni) จึงเสนอโครงสร้างพฤติกรรมการแสดงออกเป็น 2 มิติ (ภาพ 5) คือ

ภาพ 5 โครงสร้างพฤติกรรมการแสดงออก

จึงเห็นได้ว่าพฤติกรรมทั้ง 3 แตกต่างกันและตรงกันข้าม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1. พฤติกรรมกล้าแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะตรงข้ามกับพฤติกรรมความก้าวร้าวทางอ้อมหรือมีความสัมพันธ์กันในทางลบ
2. พฤติกรรมก้าวร้าวทางตรงเป็นพฤติกรรมลักษณะตรงข้ามกับพฤติกรรมไม่กล้าแสดงออกหรือมีความสัมพันธ์กันในทางลบ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวและพฤติกรรมกล้าแสดงออกมีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของความถูกต้องและระดับของการบรรลุจุดมุ่งหมาย โดยต้องมองพฤติกรรมวัยรุ่นให้ถูกต้องว่าเป็นพฤติกรรมก้าวร้าวหรือพฤติกรรมกล้าแสดงออก เพื่อที่เราจะได้เข้าใจถึงจิตใจของวัยรุ่นได้ถูกต้องไม่สร้างความเครียดเพิ่มให้แก่วัยรุ่น ซึ่งจะเป็นการช่วยลดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม คือ พฤติกรรมก้าวร้าวในวัยรุ่นได้อีกทางหนึ่ง

จันทร์ฉาย พิทักษ์ศิริกุล (2532) ได้กล่าวถึงเทคนิคต่างๆ ที่นำมาใช้ในการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกอย่างเหมาะสม พอสรุปได้ดังนี้

1. การให้คำแนะนำ (coaching) ผู้นำหรือผู้ฝึกจะให้การแนะนำแก่ผู้รับการฝึก เพื่อส่งเสริมหรือทำให้เกิดความเข้าใจในการฝึกทักษะในการแสดงออกมากยิ่งขึ้นพร้อมทั้งชี้แนะแนวทางให้ผู้รับการฝึกปฏิบัติเพื่อปรับปรุงพฤติกรรมที่เหมาะสมในการแสดงออก

2. การแสดงตัวแบบ (modeling) ผู้รับการฝึกจะสังเกตพฤติกรรมการแสดงออกที่ผู้นำการฝึกและผู้รับการฝึกคนอื่นๆ สาธิตหรือแสดงแบบอย่างให้ดูนอกจากนี้อาจจะสังเกตจากเทปบันทึกภาพเพื่อให้ผู้รับการฝึกเกิดการเรียนรู้และเลียนแบบพฤติกรรมที่เหมาะสม

3. การแสดงบทบาทสมมติ (role playing) เป็นการกำหนดสถานการณ์ที่เป็นปัญหาแล้วให้ผู้เข้ารับการฝึกซึ่งมีการแสดงออกที่ไม่เหมาะสมนึกถึงสภาพนั้นๆ แล้วแสดงเป็นตัวเอง

4. การฝึกซ้อมพฤติกรรม (behavioral rehearsal) การให้ผู้เข้ารับการฝึกได้ซ้อมบทบาทพฤติกรรมที่ตนเองมีความต้องการที่จะแสดงออกต่อบุคคลอื่น ก่อนที่จะไปแสดงพฤติกรรมนั้นจริงๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น

5. การให้ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) ผู้นำการฝึกและผู้รับการฝึกจะเป็นผู้ให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้ที่ได้ฝึกปฏิบัติหลังจากได้ฝึกในแต่ละทักษะแล้ว

6. การให้แรงเสริม (reinforcement) การที่ผู้นำหรือผู้เข้ารับการฝึกซึ่งเป็นสมาชิกของกลุ่มให้คำชมเชยให้กำลังใจและให้ความสนับสนุนในพฤติกรรมที่เหมาะสมของผู้ที่ฝึกปฏิบัติ

7. การทำการบ้าน (assigning homework) เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกมีประสบการณ์มากขึ้น จึงให้ผู้เข้ารับการฝึกไปฝึกต่อที่บ้าน

6. วัยรุ่นกับพฤติกรรมก้าวร้าว

วัยรุ่นเป็นช่วงแห่งวัยวิกฤต (critical period) เพราะช่วงชีวิตที่เหมือนกำลังเดินเข้าสู่ทางโค้งโอกาสที่จะพลิกคว่ำหรือประสบอุบัติเหตุมีมากกว่าในวัยอื่น ประสาท อิสรปริดา (2523, หน้า 1) และในวัยนี้ยังเป็นวัยที่ต้องประสบกับปัญหาในการปรับตัวเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่ก้าวจากเด็กสู่ความเป็นผู้ใหญ่อาจทำให้เกิดความรู้สึกกังวลสับสนในบทบาทของตนเองอีกทั้งเป็นวัยที่มีการพัฒนาทุกด้านเป็นวัยที่เต็มไปด้วยพลัง มีความต้องการเป็นอิสระ อารมณ์เปลี่ยนแปลงได้ง่าย พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นก็เป็นพฤติกรรมที่มาจากพลังในตัวของเขาเอง อาจแสดงออกมาในลักษณะที่รุนแรงมากกว่าวัยอื่นๆ นั่นคือวัยรุ่นมีแนวโน้มที่จะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวออกมาได้ง่ายกว่าวัยอื่น ในขณะที่ความคิด ความยับยั้งชั่งใจมีน้อยกว่าวัยผู้ใหญ่ พฤติกรรมความก้าวร้าวที่เขาแสดงออกก็อาจจะรุนแรงถึงกับทำให้ตนเองหรือผู้อื่นพิการหรือเสียชีวิตได้ เช่น การทะเลาะวิวาท ยกพวกทำร้ายกัน เป็นต้น ในทางจิตวิทยาเด็กวัยรุ่นที่มีปัญหามักชอบก้าวร้าวทำลายสิ่งของหรือพอใจที่จะเห็นผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนและพอใจที่จะฝ่าฝืนระเบียบของสังคม (สุชา จันท์ธอม 2527, หน้า 11-12) ดังนั้น จึงควรที่จะศึกษาต่อไปอย่างยิ่งว่าปัจจัยอะไรที่มีความสัมพันธ์และมีแนวโน้มที่จะทำให้เขาเกิดพฤติกรรมก้าวร้าวเพื่อจะได้ช่วยลดและหาทางป้องกันกาเกิดพฤติกรรมก้าวร้าวได้ ซึ่งพฤติกรรมก้าวร้าวถ้าไม่ได้รับการแก้ไขช่วยเหลือให้เขาปรับพฤติกรรมไปในทางที่เหมาะสมถูกต้องก็จะทำให้พฤติกรรมก้าวร้าวติดตัวไปจนเป็นผู้ใหญ่กลายเป็นผู้ใหญ่ที่ไร้คุณภาพ

7. แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับความก้าวร้าว

พฤติกรรมก้าวร้าวที่ปรากฏให้เห็นมีได้หลายลักษณะด้วยกันในที่นี้จะไม่กล่าวถึงพฤติกรรมก้าวร้าวที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากสาเหตุทางชีววิทยาเพราะในการวิจัยครั้งนี้ถือว่าพฤติกรรมความก้าวร้าวมีสาเหตุมาจากทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันได้มีบุคคลเสนอแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมความก้าวร้าวหลายแง่มุม จากการศึกษาค้นคว้าของนักจิตวิทยาหลายท่าน ซึ่งมีแนวความคิดต่าง ๆ กันออกไป เกิดเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับความก้าวร้าวหลายทฤษฎีด้วยกัน นำมารวบรวมไว้แล้วสรุปเป็นทฤษฎีใหญ่ ๆ 4 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีสัญชาตญาณที่เกี่ยวกับความก้าวร้าว (instinct theories of aggression)

แนวความคิดนี้ได้รับอิทธิพลมาจากฟรอยด์ (Freud) โดยที่ฟรอยด์มีความเชื่อว่าความก้าวร้าวเกิดขึ้นจากสัญชาตญาณภายในตัวบุคคลไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ภายนอกและบุคคลสามารถแสดงความก้าวร้าวได้เสมอโดยไม่เลือกสถานการณ์เฉพาะที่เขาอยู่ฟรอยด์ (อ้างในพิสมัย วิบูลสวัสดิ์, 2527) กล่าวว่า พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ ถูกควบคุมด้วยสัญชาตญาณ 2 อย่าง คือสัญชาตญาณของการมีชีวิต ซึ่งมีผลให้ชีวิตดำเนินต่อไปและสัญชาตญาณแห่งความตาย อย่างไรก็ตาม เชื่อว่าสัญชาตญาณทั้งหลายล้วนมีคุณสมบัติสำคัญที่เหมือนกันคือพยายามที่จะลดแรงขับที่มีอยู่สัญชาตญาณแห่งความตายพยายามที่จะลดแรงขับโดยการขจัดความเครียดของชีวิตออกไปและปลดปล่อยออกมาในรูปของความก้าวร้าวทางตรง เช่น การทำร้ายร่างกาย การทำลายสิ่งของหรือเปลี่ยนรูปแบบของความก้าวร้าวไปในแนวทางที่สังคมยอมรับได้ เช่น การแข่งขัน การเล่นเกม เป็นต้น แต่ถ้าแรงขับความก้าวร้าวไม่ได้รับการปลดปล่อยออกบุคคลจะเกิดความตึงเครียดและสะสมแรงขับนี้ไว้จนในที่สุดอาจนำไปสู่พฤติกรรมความก้าวร้าวที่รุนแรงต่อไปได้ สุภา มาลากุล ณ อยุธยาและคนอื่น ๆ (2520, หน้า 9) ทำการวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียนชายอาชีวศึกษา ซึ่งมาจากโรงเรียนที่มีประวัติในการแสดงความก้าวร้าวเป็นกลุ่มบ่อยครั้ง ซึ่งอายุของกลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ ต่ำกว่า 16 ปีและ 20 ปีขึ้นไป การศึกษาจัดกระทำกับนักเรียนอาชีวศึกษาในแผนกช่างอิเล็กทรอนิกส์ ช่างยนต์ ช่างวิทยุโทรทัศน์ ช่างก่อสร้าง ช่างโลหะ บริหารธุรกิจและช่างภาพเป็นนักศึกษาทั้งหมดในปีที่ 1, 2, 3 ทั้งที่เป็นนักศึกษาภาคปกติและภาคค่ำของโรงเรียนอาชีวศึกษา 7 แห่งมีจำนวนทั้งหมด 1,600 คน พบว่า เด็กอายุน้อยที่สุดก้าวร้าวมากที่สุด ($p < .05$) และมีความคับข้องใจสูงในทุกด้านมีความรู้สึกในความเป็นหมู่พวกสูงสุดเด็กที่ก้าวร้าวมากที่สุดไม่ได้เป็นเด็กที่มีวิชาชีพในแผนก ที่ต้องใช้แรงกายแต่กลับเป็นพวกที่ใช้สมองและไม่มีโอกาสจะออกแรงทางกาย เพื่อลดความคับข้องใจอันเป็นการลดความก้าวร้าวไปในตัวลงและยังพบอีกว่าภาคของการเรียนไม่เกี่ยวข้องกับความก้าวร้าวไม่ว่าจะเป็นเด็กอาชีวศึกษาในภาคเช้าหรือภาคค่ำต่างก็มีความก้าวร้าวพอกันทั้งเด็กที่มีพ่อแม่ฐานะดีมักมีความก้าวร้าวและความคับข้องใจสูงกว่าเด็กที่บิดามารดาฐานะต่ำกว่า รองลงมาได้แก่พวกฐานะของบิดามารดาต่ำ

โลเรนซ์ (1966) ผู้นำกลุ่มอีโธโรจีส์ที่มีความเห็นว่าเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ไม่ได้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการทำลาย แต่เป็นสิ่งที่กระทำให้ขึ้นเพื่อสงวนเผ่าพันธุ์ของตนเองเท่านั้น เช่น การแสดงความก้าวร้าวเพื่อมีชีวิตอยู่ เพื่อปกป้องอาหารหรือที่อยู่อาศัย เป็นต้น Lorenz มีทัศนะคล้ายกับ Freud ที่ว่าความก้าวร้าวเป็นสิ่งจำเป็นในลักษณะที่สังคมยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ได้

2. ทฤษฎีความก้าวร้าวที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม นักจิตวิทยาที่เชื่อในทฤษฎีนี้มีความเห็นว่าคุณภาพแวดล้อมทำให้บุคคลเกิดความคับข้องใจ ซึ่งจะก่อให้เกิดความก้าวร้าวทฤษฎีนี้แบ่งความคิดเป็น 2 แนวทางคือ

2.1 ทฤษฎีความก้าวร้าวที่มาจากความคับข้องใจ (frustration aggression theory) ทฤษฎีนี้มาจากความเชื่อของ ดอลลาร์ดและมิลเลอร์ว่าความก้าวร้าวของบุคคลมีสาเหตุมาจากความคับข้องใจ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่บุคคลไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย และการที่บุคคลมีความคับข้องใจสะสมอยู่ตลอดเวลา ก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความก้าวร้าวในที่สุด เพชรสุดา เพชรใส (2525, หน้า 12) และเขาได้อธิบายความหมายของความคับข้องใจว่าเป็นความรู้สึกหรือพฤติกรรมที่เกิดจากบุคคลถูกขัดขวางไม่ให้อบรมผลสำเร็จ สรุปว่าเมื่อคนเราถูกขัดใจจะเกิดความคับข้องใจ ซึ่งเมื่อสะสมไว้จะเกิดเป็นความก้าวร้าวได้มากที่สุดและผู้ที่ถูกก้าวร้าวก็มักจะเป็นผู้ที่ทำให้เกิดความคับข้องใจนั่นเองควรหาทางระบายความคับข้องใจไปในทางที่เหมาะสม ซึ่งเรื่องนี้ประสาร ทิพย์ธารา (2521, หน้า 400) ได้กล่าวว่า ควรหาทางระบายความคับข้องใจของเด็กไปในทางที่เหมาะสม โดยหางานให้เด็กทำอยู่เสมอ อย่าให้มีเวลาว่างหาทางทดแทนให้เด็กได้ใช้กำลังไปในทางที่เป็นประโยชน์ เช่น ในทางกีฬา และให้เด็กได้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ใช้กล้ามเนื้อและออกแรง เช่น การต่อโต๊ะและการเลื่อยไม้ เป็นต้น รวมทั้งควรหาโอกาสให้ได้ระบายความก้าวร้าวออกมาทางศิลปะดนตรี การปั้น การแกะสลัก ดังที่พรทิพย์ ทรัพย์สิน (2532, หน้า 73) ได้ศึกษาผลการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่เหมาะสม เพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าว โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างจากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนมัธยมศึกษาด่านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวจำนวน 8 คน ผลการวิจัยพบว่า การฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่เหมาะสมทำให้พฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียนที่ได้รับการศึกษาพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่เหมาะสมมีพฤติกรรมก้าวร้าวทางวาจาและท่าทางลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

2.2 ทฤษฎีสัญญาณความก้าวร้าว (aggressive cues theory) แนวคิดนี้มาจากเบอร์คowitz (Berkowitz, 1970, p.312) ซึ่งมีรากฐานจากความเชื่อที่ว่าความก้าวร้าวเกิดจากความคับข้องใจ แต่การแสดงออกจะมากน้อยหรือไม่แสดงออกเลยนั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์กระตุ้นที่ทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวกล่าวคือ ลักษณะแรงขับภายในของบุคคลกับสถานการณ์กระตุ้นจะต้องสัมพันธ์กัน นั่นคือ ถ้าเกิดความคับข้องใจน้อยแต่มีสถานการณ์กระตุ้นมากก็เกิด

ความก้าวร้าวได้หรือถ้าเกิดความคับข้องใจแต่มีสถานการณ์กระตุ้นน้อยก็ไม่เกิดความก้าวร้าว ฉะนั้น วิธีการแก้ไขก็คือ ควรหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่จะกระตุ้นให้เกิดความก้าวร้าว

2.3 ทฤษฎีความก้าวร้าวที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ทางสังคม (social learning theory) ทฤษฎีนี้เน้นความสำคัญของการเรียนรู้ โดยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า ความก้าวร้าวนั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลตามความเห็นของแบนดูราและวอลเตอร์ (Bandura and Waltere.1963 P.40) ที่เชื่อว่า ถ้าบุคคลได้เห็นตัวอย่างความก้าวร้าวและทำพฤติกรรมนั้นบ้าง แล้วได้รับรางวัลบุคคลก็จะแสดงพฤติกรรมนั้นอีกทฤษฎีนี้จึงเน้นการเสริมแรง (Reinforcement) คือถ้าบุคคลนั้นได้รับการเสริมแรงก็จะแสดงพฤติกรรมนั้นต่อไป แต่ถ้าได้รับการลงโทษบุคคลก็จะเลิกแสดงพฤติกรรมนั้น จากทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมที่กล่าวมานี้เชื่อว่า องค์ประกอบที่สำคัญของพฤติกรรมความก้าวร้าว มี 2 ประการ คือ แม่แบบ (model) และแรงเสริม (reinforcement) ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมความก้าวร้าว สุจินดา ใจขาน (2528, หน้า 37) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของการอบรมเลี้ยงดูกับความก้าวร้าว พบว่าการอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษและแบบเรียกร้องเอาจากเด็กต่าง ๆ ก็มีความสัมพันธ์กับความก้าวร้าวเหมือนกันทั้งนี้เพราะการเลี้ยงดูแบบลงโทษทำให้นักเรียนรู้สึกว่าไม่ได้รับความรัก ความเข้าใจจากผู้ปกครองรู้สึกผิดทำให้เกิดความคับแค้นใจ นอกจากนี้นักเรียนยังได้มีโอกาสเห็นตัวอย่างพฤติกรรมการลงโทษ เมื่อเป็นเช่นนั้นนักเรียนก็จะเกิดการเรียนรู้ขึ้น

นอกจากนี้ นิวแมน (อ้างในสมชาย เดียวตระกูล 2529, หน้า 10) ได้สรุปองค์ประกอบที่สำคัญเกี่ยวกับความก้าวร้าวและไม่ก้าวร้าวของบุคคลดังนี้

1. องค์ประกอบที่ทำให้บุคคลมีความก้าวร้าว

1.1 อุปนิสัยของบุคคลที่มีความก้าวร้าว มักจะมีความก้าวร้าวอยู่แล้ว มักขาดสติ ยังคิดที่จะควบคุมการกระทำของตน หุนหันพลันแล่น มีระดับจริยธรรมต่ำ ไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนในชีวิตแอบอ้างเหตุผล และโทษผู้อื่นเสมอ

1.2 สิ่งแวดล้อมของบุคคลที่มีความก้าวร้าว เป็นสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกให้กระทำความก้าวร้าวอยู่เสมอ มีพ่อ แม่หรือผู้ปกครองมีเป็นแม่แบบที่ก้าวร้าวต่อเด็ก

2. องค์ประกอบที่ทำให้บุคคลไม่มีความก้าวร้าว

2.1 ลักษณะอุปนิสัยของบุคคลที่ไม่มีความก้าวร้าว มีลักษณะเป็นคนวิตกกังวล หรือ มีความรู้สึกผิดเมื่อจะแสดงความก้าวร้าวออกมา เป็นบุคคลที่มีอารมณ์ดีงามกลัวการลงโทษ มีความสามารถในการเรียนสูง มีความคงทน มีจริยธรรมสูง เป็นตัวของตัวเอง ยอมรับผู้อื่นและไม่ก้าวร้าว

2.2 สิ่งแวดล้อมของบุคคลที่ไม่ก้าวร้าว บุคคลจะไม่ก้าวร้าวเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้มีอำนาจเหนือกว่า และยังไม่คุ้นเคยกับสิ่งแวดล้อมนั้น ตลอดจนไม่อยู่ในสถานการณ์ที่ก้าวร้าวนั้น และมีความอบอุ่นทางจิตใจ

3. ทฤษฎีบุคลิกภาพ ที่เกี่ยวกับความก้าวร้าว (personality theories of aggression) แมคคาร์ที (อ้างในสูลพล ชัดเชื้อ 2535, หน้า 18) ได้ศึกษาถึงลักษณะบุคลิกภาพของอาชญากร และแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ การที่บุคคลไม่สามารถควบคุมความก้าวร้าวของตนเองได้ หรือมีการยับยั้งการแสดงออกของความก้าวร้าวได้น้อย มีความพร้อมที่จะตอบสนองความคับข้องใจด้วยความก้าวร้าว และลักษณะที่ 2 คือการที่บุคคลควบคุมความก้าวร้าวของตนเองมากเกินไป โดยควบคุมอย่างเข้มแข็งต่อการแสดงออกของความก้าวร้าวอย่างแท้จริงจากการศึกษาดังกล่าว แมคคาร์ที ได้สรุปว่า อาชญากรที่ร้ายแรงแม้มาจากพวกที่ควบคุมความก้าวร้าวมากเกินไป

4. ทฤษฎีชีววิทยาที่เกี่ยวกับความก้าวร้าว (biological theories of aggression) จากการศึกษาของแพทย์ที่ผ่าตัดสมองชายผู้หนึ่งชื่อวิทแมน (Whitman) ผู้เป็นอาชญากรฆ่าบุคคลในครอบครัวแล้วเขียนบันทึกไว้ก่อนฆ่าตัวตาย แพทย์ได้พบก้อนเนื้ออกขนาดใหญ่ในสมอง ซึ่งทำให้แพทย์เชื่อว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้เขามีการกระทำที่โหดร้าย และจากการที่ ฟลินน์และคนอื่นๆ (Worchel and Cooper .1979:321;citing Fiyynn and others.n.d) ได้ทดลองฝังเข็มอิเล็กโทรด (electrode) เข้าที่สมองของสัตว์ และพบว่าทำให้สัตว์ดุร้ายขึ้น ในการวิจัยเชื่อว่า พันธุกรรมหรือโครโมโซม และเพศที่ผิดปกติ ทำให้เกิดการกระทำที่ก้าวร้าว

8. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์

อารมณ์ หรือในภาษาอังกฤษว่า Emotion มาจากภาษาลาตินว่า motere เป็นคำกริยาแปลว่า "เคลื่อนไหว" (to move) เมื่อเติม e นำหน้าก็หมายถึง "เคลื่อนไหวจาก" ซึ่งแสดงถึงคุณสมบัติของอารมณ์

วีระวัฒน์ ปันนิตมัย (2545, หน้า 19) ให้ความหมายของอารมณ์ว่า หมายถึง ความคิด ความรู้สึกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ ตามความนึกคิดและสถานการณ์ อารมณ์สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลให้การกระทำของมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น ผิดพลาดน้อยลง

จึงสรุปได้ว่า อารมณ์ หมายถึง ความคิด ความรู้สึก ของบุคคลที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้า ซึ่งจะปรากฏให้เห็นด้วยลักษณะท่าทางหรือพฤติกรรม

แต่เดิมเรามีคำเรียกอารมณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ "ใจ" ค่อนข้างมาก เช่น ดีใจ เสียใจ เบิกบานใจ เป็นต้น แต่ในความหมายนี้ไม่ใช่อยู่ที่หัวใจ จิตใจของเราอยู่ในสมองสมองของมนุษย์ เป็นอวัยวะที่ซับซ้อนเป็นอย่างมาก ไม่น่าเชื่อเลยว่าความคิด อารมณ์ และการกระทำต่างๆ ถูกสร้างและจัดการมาจากสมองทั้งนั้น แต่มาจากสมองคนละส่วนกัน

สมองส่วนที่ทำงานและควบคุมอารมณ์จะอยู่ลึกลงไปใต้อะสมองที่เรียกว่า ลิมบิก (Limbic System) ซึ่งประกอบด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ คือ ฮิปโปแคมปัส (Hippocampus) และอะมิกดาลา (Amygdala) เมื่อสมองได้รับการกระตุ้นจากปัจจัยต่างๆ เช่น การเห็นภาพ ได้กลิ่น ได้ยินเสียง เป็นต้น จะส่งผ่านการรับรู้ด้วยสารเคมี ส่งประสาทไปยังส่วนลิมบิกด้วย การรับรู้ตรงนี้บางครั้งก็รวดเร็วกว่าสมองส่วนเหตุผลจะเข้าใจเสียอีก ดังเราจะเห็นว่า เมื่อคนคนหนึ่งมองเห็น

เขาก็จะเกิดความรู้สึกกลัวขึ้นมาก่อน หลังจากนั้นสมองเหตุผลก็จะตรวจสอบและประเมินว่าใช่จริง ๆ หรือไม่ และมีแนวโน้มที่จะทำอันตรายได้หรือเปล่า อารมณ์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการพัฒนาการทางสมองร่วมกับทางสังคม

อารมณ์แบ่งออกเป็นอารมณ์ดีกับอารมณ์ไม่ดี อารมณ์ในแง่ดี เช่น ดีใจ สบายใจ พอใจ เป็นต้น คงเป็นอารมณ์ที่ทุกคนอยากได้และอยากประสบ แต่สำหรับอารมณ์ร้าย ๆ เช่น เครียด โกรธ เกลียด ไม่พอใจ เป็นต้น ซึ่งเป็นอารมณ์ที่ไม่มีใครอยากได้

พัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กวัยรุ่นเป็นการแสดงออกทางอารมณ์ของวัยรุ่นจะมีลักษณะรุนแรงและขาดการควบคุม จนในบางครั้งมีคนสรุปว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่เต็มไปด้วยความวุ่นวาย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมสุขภาพประชาชนในชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องร่วมมือกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมุ่งสู่การพัฒนาพฤติกรรมอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

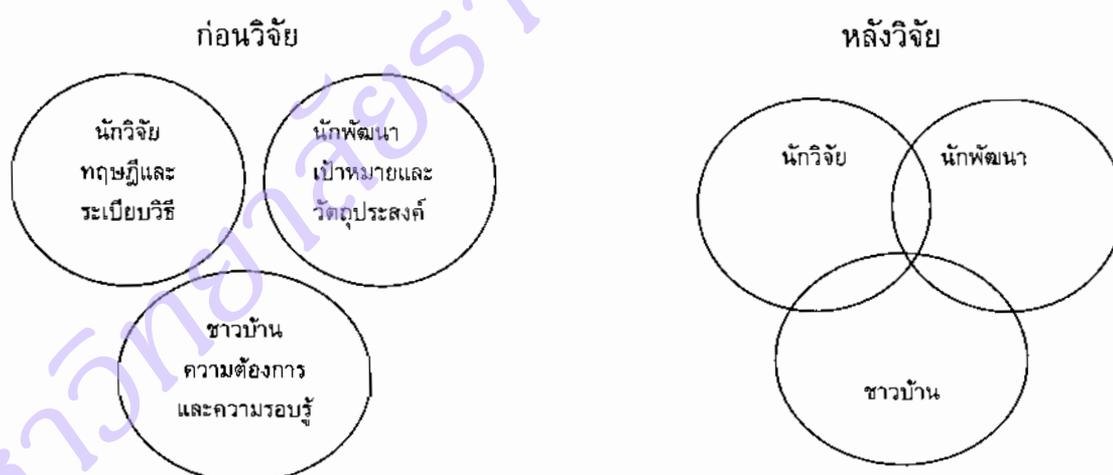
1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม หรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R & D) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนาแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชน และมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (development) เข้าด้วยกัน

2. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วม กันในการวิจัย สิทธิธัญ ประพุทธนิตติสาร(2545, หน้า 20) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึงคือ การประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้

สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล อยู่กับความจริง เป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้านด้วยไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัย และนักพัฒนา ควรมีส่วนร่วมในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาทของทั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของ นักพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน

ภาพ 6 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิธัญ ประพุทธนิตินสาร, 2545, หน้า 23)

จากภาพ 6 วงกลมแต่ละวงแสดงถึงโลกทัศน์ หรือวิธมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่คนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจที่ได้จากการวิจัยและการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อยๆ ศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมวิจัย โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าจะจะศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การวิจัย การเลือกกระบวนการแก้ปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร (2545, หน้า 24-27) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ ดังนี้

3.1 การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็นเครื่องมือชีวิตการพัฒนาชนบท

3.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะเป็นไปได้ในอนาคต จะมีลักษณะมีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้ จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่การคิด (think) การกระทำ ซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชน ทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจ และมีติด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

3.3 กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้และคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

3.4 การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเกิดจากการประยุกต์ศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากการสั่งการจากหน่วยเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้านผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการ ด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตัวเองได้ ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองและชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนรับรู้อะไรเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชน เป็นการเรียนรู้ของชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ประเมินงานเป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้

3.5 เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัย คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคนเพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มทีตลอดกระบวนการของการวิจัยตั้งแต่ การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากการวิจัย และยังคงให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชน เกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆ ของตน และมุ่งไปสู่การพึ่งตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยการและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น

4. หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยึดหลักการสำคัญ พันท์ทิพย์ รามสูต (2545, หน้า 62) ดังนี้

4.1 ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่มนุษย์บ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

4.2 ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

4.3 ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4.4 สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้เปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยก (alienated) จากผืนดินและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบคั้นจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่มีใครนึกถึงและไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

4.5 ปลดปล่อยความคิด การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดความเห็นของตนเองอย่างเสรีในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

5. วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการทำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคมทุกด้าน ซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัย ชนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (2545, หน้า 7) ได้ดังนี้

5.1 เพื่อปลุกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน

5.2 เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กร และหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้นๆ

5.3 เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

5.4 เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหา และการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

6. วิธีการวิจัย

สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 32-33) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

6.1 เน้นการศึกษาชุมชนเป็นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน

6.2 การเก็บข้อมูลเป็นการสนทนาและเปลี่ยนประสบการณ์ และความคิดเห็นร่วมกันเพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาในชุมชนหรือความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นการร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบันในชุมชน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงทรัพยากรในชุมชนที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา

6.3 เน้นการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาทรัพยากรท้องถิ่นที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา

6.4 เน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปสู่การนำไปปฏิบัติซึ่งอาจจะต้องคำนึงเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับเงื่อนไขทางวัฒนธรรม ความเชื่อและอื่นๆ ร่วมด้วย

6.5 เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม ในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาทุกขั้นตอนและสามารถดำเนินการได้เองหลังจากสิ้นสุดการวิจัยหรือเมื่อนักวิจัยออกจากพื้นที่แล้ว

7. ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นระเบียบวิธีที่ไม่ยึดติดรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ การรวบรวมข้อมูลทำได้หลายรูปแบบซึ่งโดยมากจะใช้วิธีเดียวกันกับวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนมากกว่างานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการปฏิบัติการและกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา ตลอดจนการติดตามประเมินสถานการณ์ และการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดความเหมาะสม การรวบรวมข้อมูลตั้งแต่การเข้าสนาม การสร้างความสัมพันธ์ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์ เน้นการมีส่วนร่วมของฝ่ายประชาชน มีวิธีการทำได้หลายวิธี เช่น การตะล่อม (probe) การประชุมกลุ่ม การใช้ วัสดุทัศน การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสัมภาษณ์ การสำรวจ การให้คำปรึกษา การทำแผนที่ของชุมชน การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การอภิปราย ส่วนการที่จะได้ข้อมูลที่ต้องการโดยใช้วิธีการใดนั้น ต้องมีความกลมกลืน และขึ้นอยู่กับการตกลงร่วมกันระหว่างนักวิจัยกับประชาชนในชุมชน (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2545, หน้า 33-34)

8. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 35-36) เสนอบทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

8.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกที่ไม่รู้ นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเองเมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

8.2 ยอมรับการไม่รู้และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชนโดยผ่านมิตรภาพความเข้าใจซึ่งกันและกัน

8.3 หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรหรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่น ต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหา ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนักและมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลูก กระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออก จะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนั้นการแก้ไขปัญหโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

8.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นผู้นำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขากับอำนาจภายนอก อิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา

ภาพ 7 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)
ที่มา : (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินสาร, 2545, หน้า 45)

จากภาพ 7 แสดงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัย นักพัฒนาหรือนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกับแกนนำของคนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วน มีการผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืน คือ

8.4.1 นักวิชาการแข็งในด้านทฤษฎีวิเคราะห์ แต่ไม่รู้ปัญหาดี ไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ

8.4.2 นักปฏิบัติเข้มแข็งในด้านทฤษฎีปฏิบัติ มีทรัพยากร แต่ไม่รู้ปัญหาดีและวิเคราะห์สู้นักวิชาการไม่ได้

8.4.3 แกนนำผู้อยู่กับปัญหา รู้ปัญหาดีซึ่งดี แต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give)

9. การสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่นิยมใช้กันมากวิธีหนึ่งในการวิจัยทางสังคมศาสตร์พฤติกรรมศาสตร์ และได้นำมาใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพในการวิจัยครั้งนี้ และพันธุทิพย์ รามสูต (2545, หน้า 48-49) ได้สรุปถึงการสนทนากลุ่ม ว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในลักษณะของการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระและกว้างขวางในกลุ่มคนที่ร่วมวงสนทนา ซึ่งจะเป็นผู้ถูกเลือกโดยนักวิจัยและจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสนทนาอย่างดีพอ กลุ่มหนึ่งๆ ไม่ควรมีคนร่วมวงสนทนาเกิน 10 คน เป็นอย่างมาก การสนทนากลุ่มจะทำให้ได้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ในบริบททางสังคม วัฒนธรรมที่เขาอยู่ เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เราสนใจศึกษา

ในการเก็บข้อมูลวิธีนี้ ผู้วิจัยจะต้องสร้างแนวทางการสนทนาโดยใช้ตัวแปรที่จะศึกษาเป็นแนวทาง โดยจำแนกเป็นหัวข้อ จัดลำดับและผูกเป็นเรื่องราวนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอนเป็นลำดับความคิด ส่วนการเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา จะพยายามให้ได้บุคคลที่มีภูมิหลัง ความสนใจ ความรู้ในเรื่องที่เราจะสนทนาใกล้เคียงกัน และต้องติดต่อนัดหมาย ความยินยอมพร้อมใจ เวลา สถานที่ที่จะสนทนาอย่างเข้าใจดีต่อกัน

สถานที่ควรมีบรรยากาศที่เหมาะสมแก่การสนทนา คือ เงียบสงบ ไม่ร้อน ไม่เฉอะแฉะ อากาศถ่ายเทดี นั่งสบาย ไม่มีกลิ่น เสียงรบกวน เป็นกลาง เป็นที่ๆ สะดวกแก่การนัดหมายไปมาของผู้ร่วมวงสนทนา นักวิจัยที่จะร่วมในการสนทนาจะประกอบด้วย ผู้นำและกำกับการสนทนา ผู้จัดบันทึก ที่จะทำหน้าที่บันทึกย่อการสนทนาของกลุ่ม และมีผู้ช่วยทั่วไปที่จะทำหน้าที่เป็นฝ่ายจัดการอำนวยความสะดวกแก่กลุ่มสนทนา จัดการเกี่ยวกับงานเทคนิค เช่น การอัดเสียง ถ่ายรูป การควบคุมบุคคลหรือสิ่งรบกวนจากภายนอก เป็นต้น

ผู้วิจัยจะต้องจัดอุปกรณ์ที่จะช่วยในการสนทนากลุ่มให้พร้อม เช่น กระดาษ ดินสอ สำหรับจดบันทึกอุปกรณ์บันทึกเสียง เอกสารสิ่งพิมพ์ รูปภาพต่างๆ ตลอดจนอุปกรณ์เสริมการสนทนา เช่น เครื่องดื่ม เครื่องขบเคี้ยว ที่จะช่วยให้บรรยากาศสนทนาผ่อนคลายเป็นกันเอง และสิ่งของสมนาคุณผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อตอบแทนการสละเวลาเข้าร่วมสนทนา ซึ่งอาจเป็นสิ่งของเล็กน้อยในอัตราที่ไม่แพงนัก

9.1 องค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม (components of conducting focus group session)

เขาวลักษณะ อนุรักษ์, ถนัด ไบยา, สุปราณี สีใหญ่, และคนอื่นๆ (2542, หน้า 44) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบและขั้นตอนในการจัดสนทนากลุ่ม ดังนี้

9.1.1 บุคลากรที่เกี่ยวข้อง (personnel)

1) ผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้มีบุคลิกดี สุภาพอ่อนน้อม และมีมนุษยสัมพันธ์ดี บุคลิกภาพเป็นสิ่งสำคัญมากในการสร้างบรรยากาศการสนทนาโดยไมถือเป็นเรื่องการงาน ทุกคนในกลุ่มจะมีหน้าตาเบิกบานแจ่มใส เหมือนกับเป็นการสนทนาโดยทั่วๆ ไป และผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้เบื้องหลังความต้องการ และวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเป็นอย่างดีด้วย

2) ผู้จดบันทึกการสนทนา (note taker) ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องรู้วิธีว่า ทำอย่างไร จึงจะจดบันทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจะต้องจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นในระหว่างการสนทนาด้วย เช่น ความเงียบ เสียงหัวเราะ การแสดงสีหน้าของผู้เข้าร่วมสนทนาเพื่อประโยชน์แก่การวิเคราะห์ในภายหลัง นอกจากนี้ผู้จดบันทึกจะต้องพูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้

3) ผู้ช่วย (assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไป ในขั้นเตรียมการจัดสนทนากลุ่ม เช่น ช่วยเตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เปลี่ยนเทป เหล่านี้เป็นต้น

9.1.2 แนวทางในการสนทนากลุ่ม (group discussion guide)

แนวทางการสนทนากลุ่ม และการจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรต่างๆ ที่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ในการวิจัยนั้นๆ ควรต้องจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า แต่ทั้งนี้จะต้องยืดหยุ่นได้ในทางปฏิบัติ จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยอาจจะได้ประเด็นซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้ก่อนจากผู้เข้าร่วมสนทนาเป็นผู้ยกขึ้นมาเอง ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้ ผู้ดำเนินการสนทนาสามารถชักต่อได้ เพราะอาจเป็นข้อค้นพบที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน ซึ่งเป็นประโยชน์และมีคุณค่าอย่างยิ่งต่องานวิจัย

9.1.3 อุปกรณ์สนาม (field instruments)

อุปกรณ์สนามที่ควรเตรียม เนื่องจากเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดสนทนากลุ่ม ได้แก่

1) เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุ สำหรับอัดเสียงขณะที่การสนทนากลุ่มกำลังดำเนินอยู่ ทั้งนี้เพื่อนำมาถอดเทปในภายหลัง เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์สำหรับผู้วิจัย

2) สมุดบันทึกและดินสอ สำหรับผู้จดบันทึกเพื่อเป็นแนวทางในการถอดเทปให้ง่ายขึ้น และผู้วิจัยจะได้ทราบบรรยากาศของการสนทนากลุ่มจากการจดบันทึกของผู้จดบันทึก

3) แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (screening form) แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (homogeneous) อยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น เพศ กลุ่มอายุ สถานภาพสมรส สถานที่อยู่อาศัย จำนวนและอายุของบุตร เป็นต้น ซึ่งตัวแปรเหล่านี้จะเป็นเกณฑ์สำคัญในการคัดเลือกตามลักษณะงานวิจัย

4) สิ่งเสริมสร้างบรรยากาศ (refreshment & snack) เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว ฯลฯ สิ่งของดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างบรรยากาศความเป็นกันเอง ระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

5) ของสมนาคุณแก่ผู้ที่เข้าร่วมสนทนา (remuneration) เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนาแม้จะเป็นสิ่งที่เล็กน้อย แต่ในทางจิตวิทยาแล้วเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้วิจัยที่แสดงความขอบคุณต่อผู้ร่วมสนทนาที่ได้สละเวลามากครั้งนี้

9.2 สถานที่และระยะเวลา (location and time)

สถานที่จัดการสนทนา ควรจะเป็นบริเวณใกล้เคียงกับสถานที่ที่ทำการวิจัยนั้นๆ อาจจะเป็นบ้าน ศาลาวัด ใต้ร่มไม้ ฯลฯ ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ห่างไกลจากความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่างๆ ที่กำลังสนทนากัน ส่วนระยะเวลาในการสนทนา โดยทั่วไปไม่ควรจะเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

9.3 ขั้นตอนในการจัดสนทนากลุ่ม

9.3.1 เลือกบุคคลที่จะให้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ด้วยแบบฟอร์มที่เตรียมไว้ตามขนาดของกลุ่มที่ต้องการ โดยทั่วๆ ไปควรจะประมาณ 6-12 คน เพราะหัวข้อบางหัวข้อที่ยาก หรือไม่น่าสนใจ สำหรับผู้สนทนาในกลุ่มจะทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถจุดประเด็นที่เร้าให้เกิดการสนทนาได้อย่างมีรสชาติ และปฏิภิกิริยาโต้ตอบกันในระหว่างผู้สนทนาเองก็จะแสดงออกไม่เต็มที่ถ้าหากเกิน 12 คนแล้ว ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนก็จะไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นของตนเองและเป็นการยากแก่ผู้ดำเนินการสนทนาในการที่จะชักนำให้กลุ่มนั้นหันเหเข้ามาสู่ประเด็นที่ต้องการ

9.3.2 เมื่อได้บุคคลที่เข้าข่ายแล้ว คณะผู้วิจัย (ผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึก ผู้ช่วย) จะเป็นผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาพร้อมกัน ณ สถานที่ที่จัดให้มีการสนทนากลุ่ม

9.3.3 ผู้ดำเนินการสนทนาแนะนำคณะผู้วิจัยอีกครั้ง และบอกจุดมุ่งหมายในการสนทนาด้วย พร้อมทั้งสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นกันเอง โดยเชิญให้รับประทานของขบเคี้ยวและเครื่องดื่ม และขอความยินยอมจากผู้ร่วมสนทนา โดยขอบันทึกเสียงการสนทนา ควรชี้แจงให้ทราบจุดมุ่งหมายในการบันทึกเสียงและการจดบันทึก และเปิดโอกาสให้ซักถามคณะผู้วิจัยก่อน เพื่อสร้างความไว้วางใจ

9.3.4 เริ่มการสนทนา โดยยึดแนวทางการสนทนาที่มีอยู่เป็นหลัก แต่ดูความเหมาะสม สามารถยืดหยุ่นได้แล้วแต่สถานการณ์กลุ่มพาไป อย่างไรก็ตามต้องคำนึงถึงว่าครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการแล้วหรือยัง ผู้ดำเนินการสนทนาควรจะประมาณระยะเวลาที่จะใช้ในแต่ละประเด็นเอาไว้ด้วย เพื่อไม่ให้เสียเวลามากไปกับบางหัวข้อ แต่ทั้งนี้ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องไม่ทำให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มมีความรู้สึกว่าคุณกดดัน เมื่อแน่ใจว่าได้เนื้อหาตามที่ต้องการในแนวทางการสนทนาแล้ว จบการสนทนาด้วยการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมสนทนาซักถามข้อข้องใจอีกครั้งเพื่อเป็นการตอบข้อสงสัยในเรื่องที่สนทนามาทั้งหมด

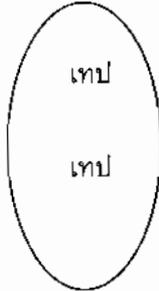
9.3.5 แจกของสมนาคุณ เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณ ต่อผู้เข้าร่วม สนทนา

9.4 การดำเนินการสนทนา

พันธุทิพย์ งามสุด (2545, หน้า 49-58) ได้กล่าวถึงการดำเนินการสนทนา
กลุ่มการตรวจสอบข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพดังนี้ คือ

เมื่อสมาชิกกลุ่มมาครบแล้ว ผู้ทำการสนทนา จะเริ่มสร้างบรรยากาศด้วยการ
ต้อนรับ แนะนำตัวเองและคณะฯ ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสนทนา ชี้แจงวิธีการสนทนาขอ
อนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียง ขออนุญาตจดบันทึก รวมทั้งถามคำถามอุ่นเครื่อง เพื่อนำเข้าสู่การ
สนทนา แล้วจึงนำเข้าสู่คำถามตามที่เตรียมไว้ในแนวคำถาม ขณะที่ผู้ทำการสนทนาและผู้ร่วม
สนทนากำลังสนทนากันนั้น เจ้าหน้าที่จดบันทึกก็จะทำการบันทึกย่อการสนทนาและบันทึกเสียง
การสนทนาตลอดการสนทนา จนสิ้นสุดแล้วผู้นำสนทนาอาจซักถามความรู้สึกของผู้ร่วมสนทนา
เกี่ยวกับเรื่องที่สนทนา วิธีการ บรรยากาศ ตลอดจนข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะอื่นๆ ซึ่งข้อมูล
เหล่านี้จะใช้ประกอบการเขียนรายงานสรุปของผู้วิจัยด้วย

นักวิจัยที่ทำหน้าที่จดบันทึกการสนทนา จะต้องเขียนแผนผังการนั่งของ
ผู้เข้าร่วมวงสนทนา พร้อมกับเขียนหมายเลข และชื่อกำกับตำแหน่งไว้ เพื่อประโยชน์ 2
ประการ คือ ผู้นำการสนทนาจะได้รู้จักชื่อผู้ร่วมสนทนา และการตั้งคำถามจะได้ตรงกับตัวบุคคล
เจ้าของชื่อ นอกจากนั้นผู้ทำหน้าที่จด จะบันทึกคำพูดตรงกับบุคคลที่พูด เช่น

นาง A	9		1. น.ส. F
นาย B	8		2. นาย E
นาย C	7		3. น.ส. H
นาย E	6		4. น.ส. D
			5. น.ส. J

Moderater

Note Taker

ลักษณะการบันทึก จะเป็นดังนี้

M : การทำมาหากินตอนนี้เป็นอย่างไรร

1 แยกตะ ไม่มีงานทำกันเลย

9 ข้าวก็ราคาตก

3 ปีนี้ก็แล้งเหลือเกิน จะได้อ่านนาหรือเปล่าก็ไม่รู้

7 ไม่มีนาทำกันแล้ว ถ้าแก่ยึดไปหมดแล้ว

การสนทนากลุ่มนี้ จะได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำและเชื่อถือได้แค่ไหน ขึ้นอยู่กับทักษะ และความสามารถของผู้นำการสนทนา รวมทั้งบุคลิกภาพของเขา ความสามารถในการสื่อสาร เช่น มีความคล่องในการพูดและฟังภาษาท้องถิ่น ความสามารถที่จะกระตุ้นให้คนไม่พูดแสดงความคิดเห็นออกมา และสามารถจะคุมคนที่พูดมากให้พูดน้อยลง นอกจากนี้ ลักษณะความเป็นเอกพันธ์ของกลุ่มที่สนทนา การเลือกผู้ร่วมสนทนาที่มีความเข้าใจ ความรู้ รวมทั้งประสบการณ์และความสนใจในเรื่องสนทนา ก็มีผลต่อความแม่นยำและความเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วย

การควบคุมความลำเอียงของข้อมูลจะทำโดยการที่ผู้นำสนทนาควรจะเป็นคนละคนกับผู้วิจัยหลัก (principle investigator) เพื่อไม่ให้มีอคติในการเลือกคำถาม และเลือกผู้ตอบที่จะทำให้ได้ข้อมูลสนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้ บุคคลที่จะประเมินและวิเคราะห์ข้อมูล ควรเป็นคนที่เป็กลางและร่วมในวงสนทนาด้วยตลอด การตรวจสอบ ประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

10. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะแยกจากกันเป็นคนละกระบวนการหรือขั้นตอน กล่าวคือ หลังการเก็บข้อมูลได้สิ้นสุดลงแล้ว จึงจะเริ่มทำการประมวลผลและวิเคราะห์ แต่ในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น การเก็บข้อมูล ประมวลผลข้อมูล และการวิเคราะห์จะกระทำไปพร้อมๆ กัน หรือในเวลาใกล้เคียงกัน โดยไม่รอให้ขั้นตอนหนึ่งเสร็จก่อน แล้วจึงทำอีกขั้นตอนหนึ่ง แต่จะทำควบคู่กันไปหรือสลับกันไป ซึ่งมีวิธีการดังนี้

10.1 การตรวจสอบข้อมูล เนื่องจากข้อมูลจากการวิจัยเชิงคุณภาพมักจะถูกสงสัยในประเด็นของความแม่นยำ (validity) และความเชื่อถือได้ของข้อมูล ดังนั้น จึงมีการตรวจสอบข้อมูล โดยวิธีการตรวจแบบสามเส้า (triangulations) เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ ข้อมูล (data triangulation) ผู้วิจัย (investigator triangulation) ทฤษฎี (theory triangulation) วิธีการ (methodology triangulation)

การตรวจสอบสามเส้านี้ เป็นการใช้เทคนิคของการเปรียบเทียบ คือ การเปรียบเทียบภายใน และเปรียบเทียบภายนอก ด้วยวิธีการต่อไปนี้

10.1.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เพื่อดูความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งที่ได้ข้อมูลมา ทั้งแหล่งเวลา สถานที่และบุคคล ว่าถ้าต่างเวลาต่างสถานที่ และต่างบุคคลที่ให้ข้อมูล ข้อมูลจะแตกต่างกันหรือไม่

10.1.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย เป็นการตรวจว่าระหว่างผู้วิจัยแต่ละคนหรือผู้ทำการเก็บข้อมูลแต่ละคนจะมีความแตกต่างในข้อมูลที่ได้มาอย่างไร

10.1.3 การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี ในการตีความข้อมูล ถ้าผู้วิจัยเปลี่ยนแนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบจะทำให้ข้อสรุปจากเหตุการณ์มีความแตกต่างกันอย่างไร

10.1.4 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล ถ้าใช้วิธีการสนทนากลุ่มหรือสังเกตการณ์อย่างใดอย่างเดี๋ยวม จะแตกต่างจากการใช้หลายๆ วิธีร่วมกันหรือไม่

10.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสร้างข้อสรุปจากการศึกษารูปแบบหรือข้อมูลจำนวนหนึ่งเป็นหลัก ไม่ใช่สถิติ แต่จะอาศัยทฤษฎีเป็นกรอบในการสรุป ผู้วิจัยจึงต้องมีความรอบรู้ในแนวคิดทฤษฎีอย่างกว้างขวาง เพื่อจะนำมาใช้ได้เป็นแนวทางที่จะตีความข้อมูลได้หลายๆ แบบในการวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปมี 3 วิธี คือ

10.2.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) คือ วิธีตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากปรากฏการณ์รูปธรรมที่มองเห็น เช่น พิธีกรรมการทำมาหากิน ความเป็นอยู่ในสังคม ซึ่งการสร้างข้อมูลในขั้นต้นจะเป็นสมมติฐานชั่วคราว เมื่อได้รับการตรวจสอบยืนยันในขั้นต่อไป ก็ถือเป็นข้อสรุปซึ่งมีลักษณะนามธรรม ดังนั้นจึงเห็นว่า การสร้างข้อสรุปนี้ นักวิจัยจะทำอยู่เกือบทุกขั้นตอนที่ได้รับสัมผัสกับปรากฏการณ์

10.2.2 การวิเคราะห์โดยจำแนกชนิดข้อมูล (typological analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ตามขั้นตอนของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันไป ซึ่งอาจทำแบบที่ใช้ทฤษฎีและไม่ใช้ทฤษฎีก็ได้

1) การจำแนกโดยใช้ทฤษฎีแยกปรากฏการณ์ออกเป็น การทำกิจกรรมความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม และสภาพสังคม ดังอธิบายไว้แล้ว ในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยต้องพยายามตอบคำถามว่า สิ่งทีวิเคราะห์นั้นมีรูปแบบอย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร กับใคร ทำไม่ มีผลกระทบอย่างไร เกิดจากสาเหตุอะไร เช่น สาเหตุเดียว สาเหตุซับซ้อน สาเหตุสะสม พอกพูนรุนแรง เป็นต้น

2) การจำแนกโดยไม่ใช้ทฤษฎี คือ จำแนกตามความเหมาะสมของข้อมูลอาจใช้สามัญสำนึก หรือประสบการณ์ของผู้วิจัยก็ได้ เช่น แบ่งชนิดของเหตุการณ์ระยะเวลาที่เหตุการณ์เกิด บุคคลที่เกี่ยวข้อง สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวเหล่านี้ แล้วพิจารณาดูว่าปรากฏการณ์นั้นเกิดขึ้นสม่ำเสมออย่างไร หรือในสถานการณ์ใดมักจะเกิด เป็นต้น

10.2.3 การวิเคราะห์โดยเปรียบเทียบข้อมูล (constant comparison) โดยการนำข้อมูลมาเปรียบเทียบเป็นปรากฏการณ์ โดยทำเป็นตารางหาความสัมพันธ์โดยแยกแยะแต่ละปรากฏการณ์ออกเป็นส่วนๆ 6 ส่วนตามที่กล่าวไว้ แล้วพิจารณาดูว่าเหตุการณ์ต่างๆ นั้นมีอะไรที่สัมพันธ์หรือซ้ำ หรือเกี่ยวข้องกันในแง่ใดบ้าง ดังตาราง 3

ตาราง 3 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเปรียบเทียบหาความสัมพันธ์

ชนิดของข้อมูล	(อะไร)	(อะไรและ อย่างไร)	(ทำไม)	(ใคร)	(อย่างไร)	(ที่ไหน)
ประเภทของ เหตุการณ์	พฤติกรรม การกระทำ	กิจกรรม	ความหมาย	การมี ส่วนร่วม	ความ สัมพันธ์	สภาพ สังคม

11. การนำองค์ความรู้เรื่องการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ไปใช้ในการวิจัยในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าวของนักเรียน ซึ่งเป็นปัญหาในพื้นที่ของโรงเรียนวัดดอนสมอ และการวิจัยทั้ง 3 ระยะเป็นการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่ ดังนั้น การเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ผู้ปกครอง จึงมีการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพในการวิจัยทั้ง 3 ระยะ ใช้การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) เพราะเป็นการพูดคุยและเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างอิสระและกว้างขวางเหมาะสมกับการศึกษาพฤติกรรมเพื่อลดพฤติกรรมความก้าวร้าว และการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาพฤติกรรมในครั้งนี้ เพราะประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจ

12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สนธิ สัตโยภาส, และคนอื่นๆ (2544) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษา ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย บ้านแม่ละงอ ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และตำบลห้วยผา อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมีความสามารถพัฒนาตนเอง และตัดสินใจได้ด้วยตนเองทุกด้าน อันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนตลอดจนมุ่งให้ชุมชนรู้ปัญหาและหาแนวทางแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนได้อย่างมีคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน การทำเวทีชาวบ้าน การดำเนินโครงการของชุมชนและแบบเก็บข้อมูลตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ผลการวิจัยปรากฏว่าได้รับทราบประวัติชุมชนทั้ง 3 ตำบล ได้รับทราบปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ชุมชนได้ร่วมกันคิดและจัดทำโครงการเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและได้ดำเนินการตามโครงการที่ชุมชนร่วมกันจัดทำขึ้น ทำให้ชุมชนตำบลแม่แฝกใหม่มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก ชุมชนตำบลห้วยผามีความเข้มแข็งอยู่ในระดับค่อนข้างมาก และชุมชนบ้านแม่ละงอมีความเข้มแข็งอยู่ในระดับมาก